

Подп'ятнікова А.Я.

Університет митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку демократичного транзиту в Україні. Визначено сутність дефініції «демократичний транзит» та виділено його риси, характерні для нашої держави. Показано, що політологи «демократичний транзит» трактують як процес трансформації посттоталітарних суспільств, що має на меті заснування політичної демократії. Встановлено, що сучасні реалії потребують нових концепцій, які б враховували не лише класичні західні теорії (транзитологію), а й об'єктивні умови розвитку незахідного світу; перспективи трансформації існуючих політичних режимів пов'язані із всебічним аналізом соціально-економічних, політико-правових, культурно-гуманітарних та інших процесів, включаючи дослідження протестної політичної культури та поведінки. Проаналізовані суспільно-політичні процеси у світі, в тому числі і в Україні, засвідчують колосальний розрив між цілями та можливостями здійснення реформування суспільства, його демократизації. Це зумовлює потребу теоретичного осмислення проблем політичного розвитку та модернізації, що виникають і динамічно змінюються в сучасних умовах. Наявні наукові дослідження не вичерпали можливостей подальшої розробки широкого кола питань, пов'язаних із процесами демократичного політичного розвитку політичних систем, державної влади та політичної участі, концептуальних підходів їх формування та функціонування, формування демократичної політичної культури, культури політичного протесту. У сучасній політичній науці відсутня єдина точка зору щодо сукупності умов, за яких може бути проведений вдалий демократичний перехід. Крім того, деякі дослідники вважають, що єдиного набору таких передумов немає. Обґрунтовано, що характерними рисами сучасного демократичного транзиту в Україні є невизначеність місії держави, що зумовлює потребу в конкретизації місії держави, завдань, цілей, напрямів та векторів розвитку.

Україна має такі риси демократичної держави: відсутність цензури та свобода слова і можливість вільного висловлювання думок; змога обирати та бути обраним; свобода пересування; можливість вибору віросповідання; дотримання прав національних меншин; мінливість політичних та економічних пріоритетів. Доведено, що формування, розвиток демократичної України потребує запровадження європейських цінностей з урахуванням української ментальності.

Ключові слова: демократичний транзит, особливості, уряд, стратегія, державне управління, державна політика, постінформаційна держава.

Постановка проблеми. Модернізація держави має узгоджуватися зі світовою політикою та внутрішніми потребами країни, що зумовлює необхідність формування цілепогодженої державної політики, яка має бути орієнтованою на підвищення добробуту громадян. Нині в Україні здійснюється реформування всіх сфер, зокрема державного управління, сфери охорони здоров'я, судової та податкової систем, напрямів діяльності держави. Основою перетворень має стати нормативно-правове забезпечення, що визначає напрями та шляхи його удосконалення, а також деталізує заходи для досягнення бажаного результату. Проте непередбачуваність розвитку та бажання досягнути європейських стандартів життя у найкоротші строки

зумовлює потребу дослідження правового забезпечення розвитку транзитивного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом сутності поняття «транзитивне суспільство» та дослідженням його впливу на розвиток держави займалися В. Агранович [1], Г. Глинська [4], С. Даниленко, В. Дьомін, М. Федотова [6]. Розуміння складових елементів простору, суспільства та середовища у перспективі забезпечить можливість аналізу умов, в яких проводяться реформи, визначення необхідних заходів для вирішення існуючих проблем. Дослідженням простору займалися давні мислителі та філософи, зокрема, Аристотель, Геракліт, Демокрит, Евклід, Гегель. Це питання продовжують вивчати й сучасні

дослідники О. Терентьев, Н. Липовська (професійний простір), В. Дрешпак [4] (інформаційний, комунікативний та семіотичний простори), О. Котикова (соціальний простір), О. Кравченко (національний культурний простір), В. Степанов (соціокультурний простір сучасності), В. Кравчук (правовий простір), Н. Оніщенко (інформаційно-правовий простір) тощо. Поняття «середовище», у тому числі й у сфері державного управління, досліджували В. Бакуменко, С. Кравченко, Ю. Сурмін.

Нині поняття «демократичний транзит» значно потіснило поняття «перехід до демократії», яке часто вживалось у наукових дослідженнях 1970–1980-х рр. На відміну від «переходу до демократії», поняття «демократичний транзит» має додатковий зміст: результати транзиту в чистому вигляді є непередбачуваними і можуть не відповідати цілі руху. Розроблення заходів для розвитку демократичного транзиту в Україні потребує визначення особливостей українських державотворчих процесів.

Незважаючи на велике число наукових праць, присвячених проблемам розвитку демократичного транзиту в Україні в політичному та економічному аспектах, залишається маловивченим управлінський аспект розвитку демократичного транзиту в Україні. Основою для розвитку має стати аналіз особливостей розвитку демократичного транзиту в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення особливостей демократичного транзиту України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша держава Україна розвивається у мінливому зовнішньому та внутрішньому просторі, в якому ціннісні орієнтації суспільства відіграють ключову роль у виникненні та розвитку демократичних інститутів. Синонімами XXI ст. стали процеси модернізації, трансформації, інтеграції. Зміна цінностей веде до перегляду релігійних переконань та трудової мотивації, впливає на рівень народжуваності, гендерні ролі та сексуальні норми, що, своєю чергою, породжують у суспільстві вимоги, пов'язані з демократизацією інститутів та підвищенням «чутливості» еліт [5, с. 31]. Ці процеси не оминули Україну, оскільки відбувається зміна сімейних цінностей, змінюються культурні цінності, оскільки з'являються нові свята, католицьке Різдво, Хеловін, переглядається роль вітчизняних діячів у становленні української державності.

Демократичний транзит в Україні – це процес, пов'язаний із трансформацією посттоталітарних

суспільств, що має на меті заснування демократії. Він охоплює весь спектр суспільних відносин, а саме: політику, економіку, соціальну структуру, управління, культуру та духовну сферу. Термін «демократичний транзит» вимагає встановлення низки критеріїв, до яких можна зарахувати причини, тривалість, періодизацію, зовнішньополітичний аспект та результати. Основною причиною зміни політичних режимів є політична та соціально-економічна криза в суспільстві. Перехід до демократії (демократичний транзит) розуміється як тимчасовий процес. Політологи «демократичний транзит» трактують як процес трансформації посттоталітарних суспільств, що має на меті заснування політичної демократії. При цьому акцентуємо увагу на слові «транзит» – це «спосіб руху до мети, маршрут, в якому не виключені як прямі й гладкі відрізки шляху, так і ямкуваті, тупикові». Він є нечітким періодом часу, що протікає між падінням тоталітарного режиму і моментом, коли важелі влади виявляються під повним контролем демократичного режиму, що змінює його. Цей період зазвичай завершується, коли ця демократія наділяє себе законними інститутами і конституцією, коли демократичні керівники забезпечили своє верховенство, визнане армією і номенклатурою, що робить можливим мирний перехід влади [3, с. 2].

Сучасні реалії потребують нових концепцій, які б враховували не лише класичні західні теорії (транзитологію), а й об'єктивні умови розвитку незахідного світу; перспективи трансформації існуючих політичних режимів пов'язані з всебічним аналізом соціально-економічних, політико-правових, культурно-гуманітарних та інших процесів, включаючи дослідження протестної політичної культури та поведінки. Стратегією розвитку постсоціалістичних країн, як відомо, було обрано демократизацію суспільного життя. Ширше у змістовному і нейтральнішому в ціннісному розумінні поняття «демократичний транзит» краще відображає розмаїття обставин, особливостей та багатоваріантність кінцевих форм суспільних трансформацій. Ключовою тезою теорії демократизації стала ідея, що демократія з'являється в результаті глибокого [3, с. 4] внутрішнього елітарного конфлікту, а конкретні траєкторії розвитку демократичних політич. визначаються структурою і протистоянням основних елітарних груп. Порівняльне дослідження процесів переходу до демократії в рамках переважно політико-економічних процесів раціонального вибору досить пере-

конливо продемонструвало, що демократичні інститути і механізми є наслідком зіткнення і конфлікту, при якому через взаємний страх основні учасники роблять вибір на користь демократії. Конфліктуючі сторони обирають не боротьбу за монопольний розподіл вигравів із повним виведенням супротивника зі гри, але поміркованіший кооперативний варіант розподілу (ніхто і ніколи не залишається у повному програші, а лише виграв одних трохи більший за програш інших). Як зазначає Д. Ростоу, транзитологічна модель переводить різні аспекти демократичного консенсусу із категорії статичних передумов у категорію активних елементів процесу. Суспільно-політичні процеси у світі, в тому числі в Україні, засвідчують колосальний розрив між цілями та можливостями здійснення реформування суспільства, його демократизації. У сучасній політичній науці відсутня єдина точка зору щодо сукупності умов, за яких може бути проведений вдалий демократичний перехід. Крім того, деякі дослідники вважають, що єдиного набору таких передумов немає [4, с. 5]. Якщо звернутися до стартових умов процесу демократизації, то Україна з посткомуністичних країн мала чи не найпривабливіший вигляд. Маючи високий рівень промислового розвитку, п'яте місце за рівнем ВВП з-поміж радянських республік, науково-технічний і кадровий потенціал, відсутність зовнішніх боргів (для порівняння, Польща мала 47 млрд дол. зовнішніх боргів), вигідне геополітичне становище, українське керівництво не змогло вивести країну на належний рівень розвитку. При загальному зростаючому ВВП темпи його зростання вкрай незадовільні. У 2012–2013 рр. найгірше з пострадянських республік розвивалася тільки Молдова, тоді як Україна перебувала на передостанньому місці зі загальною економічною спадом (95% ВВП щодо 2012 р.) на тлі позитивної зовнішньоекономічної кон'юнктури. Українське суспільство виглядає різко поляризованим, на одному полюсі перебуває за межею бідності переважна більшість громадян, на іншому – близько 1% мільйонерів і мільярдерів та їх оточення, при цьому середній клас в Україні (як гіпотетичний фундамент національної демократії) планомірно знищувався. У країні була побудована кланово-олігархічна модель державно-монополістичного капіталізму з фактичним домінуванням олігархічного корпоративного угруповання – так званої «сім'ї». В українській політичній науці описана модель визначається

як система, в якій влада зосереджена в руках вузького кола осіб (олігархів), які пов'язані між собою неформальними, в основному сімейними відносинами, і відповідає не державним, а їхнім особистісним інтересам. Основні риси кланово-олігархічної політичної системи: нерівність доступу до ресурсів влади, використання неправових засобів зміцнення впливу (корупція); наявність особистих зобов'язань та общинної солідарності між «патроном» та «клієнтом»; систематичне порушення громадянських прав і свобод, протидія існуванню громадянського суспільства, відсутність демократичних форм зв'язку між владою і громадянами. Характерною особливістю кланово-олігархічної політичної системи є те, що інститути політичної участі використовуються, як правило, лише вузькоелітарними, пов'язаними з владою, угрупованнями, відсутністю масової електоральної підтримки, слабкістю політичних партій, обмеженістю їх впливу на прийняття політичних рішень, концентрацією політичної влади і ресурсів у руках правлячої кланово-олігархічної еліти, яка прагне монопольно контролювати політичний процес. Така система має риси ієрархічності й соціальної нерівності, політичного домінування привілейованих груп. Однією із причин масових соціально-політичних протестів останніх років стала криза відносин між владою і громадянським суспільством, відсутність діалогу між ними. Так, недостатність наявних форм і механізмів суспільного діалогу та державно-громадської взаємодії, ігнорування правлячим класом потреб громадянського суспільства та його євроінтеграційних прагнень слугували вагомими чинниками, що призвели до суспільно-політичного конфлікту в Україні. Водночас невизначеність України у транзитивному русі значно [4, с. 9] ускладнює структуру перехідних процесів, впливає на ефективність проходження українського транзиту. Особливостями українського транзиту можна вважати кризу ідентичності й побудови нової державності, конфліктний характер міжлітньої взаємодії, ціннісну дезорієнтацію, поляризацію, соціальну дезінтеграцію, значне майнове розшарування, які визначили слабкість соціально-політичної інфраструктури, протестний і негативний характер масової соціальної мобілізації та інші. Очевидними є певні особливості українського варіанту демократії, на які звертають увагу українські політологи. Значною мірою вони залежить від характеру політич-

ного режиму, що склався в Україні, який поєднував ознаки патримоніального авторитарного режиму і панування кланової олігархії. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, не слід розглядати в лінійній площині [4, с. 10].

Необхідність досягнення демократичних стандартів життя розглядається як найкраща можливість для реалізації прав і свобод людини і громадянина. Саме в такій державі найбільш повно розкривається людський потенціал та стрімкіше розвивається сама країна.

Характерними рисами сучасного демократичного транзиту в Україні є невизначеність місії держави, що зумовлює потребу в конкретизації місії держави, завдань, цілей, напрямів та векторів розвитку.

Україна має такі риси демократичної держави: відсутність цензури та свобода слова і можливість вільного висловлювання думок; змога обирати та бути обраним; свобода пересування; можливість вибору віросповідання; дотримання прав національних меншин; мінливість політичних та економічних пріоритетів.

Водночас у нашій країні ХХІ ст. відстежуються риси радянської держави, що знайшло своє відображення в:

- 1) процесі прийняття рішень як у радянські часи;
- 2) якості надання послуг, оскільки залишаються радянські підходи.

На нашу думку, формування розвитку демократичної України потребує запровадження європейських цінностей з урахуванням української ментальності.

Висновки. Сучасна молода держава Україна має риси пострадянської та демократичної держави, що свідчить про перехідність процесів в Україні. Необхідність досягнення демократичних стандартів життя розглядається як найкраща можливість для реалізації прав і свобод людини і громадянина. Саме в такій державі найбільш повно розкривається людський потенціал та стрімкіше розвивається сама країна.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення державної політики розвитку демократичного транзиту України.

Список літератури:

1. Агранович В.Б. Инновации в транзитивном обществе : социально-философский анализ : автореф. дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11. Томск, 2007. 27 с.
2. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 17. С. 3–11.
3. Бельська Т.В. Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. Вип. 2. С. 78–83.
4. Глинская Г.С. Транзитивность социально-политической организации: общетеоретический аспект. *Materials of the X International scientific and practical conference, «Trends of modern science». Political science*. 2014. Vol. 10. P. 40–42.
5. Дрешпак В.М. Інформаційний, комунікативний, семіотичний простори державного управління: спільне, відмінне та особливе. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2012. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_4 (дата звернення 13.07.2019).
6. Федотова М.Г. К содержанию понятия «транзитивное общество». *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*. 2010. Вып. 1. Т. 1. С. 28–31.

Podpiatnikova A.Ya. THE PECULARITIES OF UKRAINE'S DEVELOPMENT OF DEMOCRACY TRANSIT

The article is devoted to the study of the features of the development of democratic transit in Ukraine. The essence of the definition is democratic transit and its features that are specific to our country are highlighted. Political scientists have been shown to interpret "democratic transit" as a process of transformation of post-totalitarian societies aimed at establishing political democracy. Established Contemporary realities require new concepts that take into account not only classical Western theories (transitology) but also objective conditions for the development of the non-Western world; prospects for transformation of existing political regimes related to comprehensive analysis of socio-economic, political, legal, cultural and humanitarian and other processes, including studies of protest political culture and behavior. Analyzed Socio-political processes in the world, including in Ukraine, testify to the enormous gap between the goals and opportunities of reforming society and democratizing it. This necessitates a theoretical understanding of the problems of political development and modernization that are emerging and changing dynamically in today's context. Existing scientific research has not exhausted the possibilities of further elaboration of a wide range of issues related to the processes of democratic political development of political systems, state power and political participation, conceptual approaches of their formation and functioning, formation of democratic political culture, culture of political protest. In modern political science, there is no single point of view regarding the set of conditions

under which a successful democratic transition can take place. Moreover, some researchers believe that there is no single set of such prerequisites. The characteristic features of modern democratic transit in Ukraine are the ambiguity of the state's mission, which necessitates the specification of the state's mission, goals, goals, directions and vectors of development.

The main features of democratic transit in Ukraine The following features of a democratic state are the hallmarks of Ukraine: lack of censorship and free speech and the ability to express opinions freely; the opportunity to vote and to be elected; freedom of movement; the choice of religion; respect for the rights of national minorities; the variability of political and economic priorities.

It is proved that shaping the development of democratic Ukraine requires the introduction of European values, taking into account the Ukrainian mentality.

Key words: *transitive transit, legal peculiarities, government, public administration, state policy, postinformation state.*